

СТИЛІ ВИКЛАДАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ У ВНЗ

Іваніченко Л. М.

Державний діяч Великої Британії, лауреат Нобелівської премії У. Черчілль свого часу сказав, що вчителі володіють владою, про яку прем'єр-міністри можуть тільки мріяти [1]. Тому який би не був університет, головне в ньому - гарний викладач. Кожен навчальний день педагог повинен зробити важливою сторінкою в житті студентів. Йому необхідно вірити в пізнавальні здібності кожного студента, поважати його особистість. Викладачу необхідно прагнути до того, щоб зробити студента співучасником свого виховання і навчання. Сьогодні в умовах соціально-економічних і духовних перетворень життя нашого суспільства, все частіше звертається увага на розвиток індивідуальності людини, його неповторності і унікальності. На ринку праці більше всього відповідає потребам особистість активна, творча, здатна приймати розумні рішення і реалізовувати їх в своїй діяльності. Таку особистість може виховати лише педагог-професіонал, що володіє конкурентоспроможністю, уміє творчо працювати і безперервно самоудосконалюється у своїй педагогічній діяльності. Але проблема в тому, що жоден викладач не викладає свій предмет однаково, так само, як ні один з студентів не вчиться однаково.

На сьогодні ця проблема особливо актуальна, бо кожен з викладачів ставить перед собою питання — що таке викладацький стиль і як він впливає на студентів? Тому автор намагався показати основні стилі викладання педагога сучасного вишу, представлені з психологічної та соціальної сторони. *Метою даної статті* стало, перш за все, розкриття переваг та недоліків кожного стилю, що пов'язано з психологічними характеристиками особистості викладача та надати деякі поради як розвинули викладацькі стилі. Останнє питання часто собі ставлять викладачі, оскільки успішне викладання впливає на їх кар'єру і випадкова пауза вздовж шляху кидає тінь на результат їх роботи.

В процесі спілкування з студентами кожен педагог виробляє власний стиль поведінки. Якщо молодий викладач на початку своєї педагогічної діяльності копіює вчителів зі стажем, то в процесі діяльності його стиль змінюється, бо не може бути один для всіх. На основі свого особистого досвіду поступово формується його особистий індивідуальний стиль викладання, що складається з манери одягатися, стилю мови, загальної культури, рівня професіоналізму і т.д.

Існує різна класифікація стилів викладання. Автор бачить викладачів, перш за все, як особистостей з різними типами характеру. Тому приділив більшу увагу психологічним особливостям викладача. На це у своїх дослідженнях звернули увагу радянські вчені ще у 60-80-х рр. Питання індивідуального стилю досліджували Н.В. Кузьміна, В.А. Толочек, М.Р. Щукін, А.К. Маркова та інші.

Цікавою є наступна концепція Є.П. Ільїна. У ряді досліджень показано, що особи, які мають педагогічну спрямованість, найчастіше мають слабку нервову систему. За даними М. О. Амінова та І. В. Тихомирової, студенти педагогічного інституту зі слабкою нервовою системою мають більш виражені педагогічні здібності. О. С. Молчанов і М. О. Амінов (1988) виявили, що слабкість і лабільність нервової системи є сприятливим поєднанням і природною передумовою прояви вчителями соціально-перцептивних здібностей, що знаходить відображення в адекватному сприйнятті проблемних ситуацій у сфері суб'єктно - суб'єктних відносин [2, с.226]. Зокрема, доктор психологічних наук А.К. Маркова [3] є автором концепції професіоналізму яка включає: психологічні критерії, рівні, етапи просування людини до професіоналізму, види професійної компетентності, задачно-особистісний підхід до побудови професіограми і моделі фахівця. Дана концепція може бути використана в ході професійного самовдосконалення фахівця, при визначенні психологічних основ професійної атестації кадрів, при розробці курсів введення в професію у вузі, спеціалісту в його професійному вдосконаленні.

Емоційно-імпровізаційний стиль (ЕІС). Викладачі такого стилю мають багато переваг: високий рівень знань, артистизм, контактність, передбачливість, уміння цікаво викласти навчальний матеріал, уміння захопити ним учнів. Його

діяльність відрізняється високою оперативністю: на занятті застосовуються різноманітні форми і методи навчання. На проблемних лекціях, лекціях-конференціях, лекціях-консультаціях та семінарах часто міняються види роботи, практикуються колективні обговорення. Такі заняття відрізняються сприятливим психологічним кліматом.

Проте діяльність прибічників ЕІС характеризують і певні недоліки. Орієнтуючись переважно на процес навчання, викладач недостатньо адекватно кінцевим результатом планує свою роботу: для заняття він відбирає найцікавіший матеріал, менш цікавий (хоча і важливий) часто залишає для самостійної роботи учнів. Багатий арсенал методів навчання що використовується, поєднується з низькою методичністю, що часто супроводжується недостатньою увагою до рівня знань учнів, недостатньою вимогливістю, завищеною самооцінкою, демонстративністю, підвищеною чутливістю, що обумовлює надмірну залежність викладача від ситуації на лекції чи семінарі. Цей стиль діяльності характеризується інтуїтивністю. В результаті цього у студентів стійкий інтерес до предмету, що вивчається, і висока пізнавальна активність поєднуються з неміцними знаннями, недостатньо сформованими навичками вивчення предмету.

Для подолання цього рекомендується в процесі лекції ретельно контролювати, як засвоюється матеріал (періодично звертатися до студентів з проханням повторити сказане або відповісти на питання). Під час семінарського заняття домагатися дійсно правильної відповіді, ніколи не виправляти помилки відразу: той студент що помилився повинен сам чітко сформулювати і виправити свою відповідь, а виклад - допомогти йому уточненнями і доповненнями. Викладачеві потрібно завжди надавати детальну і об'єктивну оцінку кожній відповіді. Допоможе покращити ефективність знань скорочення часу на розважання студентів, коли розповідається цікавий, але не потрібний матеріал надто довго.

Крім того, ефективним буде підвищення вимогливості; стеження за тим, щоб студенти відповідали і виконували завдання самостійно; намагання

детально планувати лекцію чи семінар, виконувати намічений план заняття, а після проведення детально аналізувати його.

Емоційно-методичний стиль (ЕМС). Викладача відрізняють такі переваги: високий рівень знань, контактність, передбачливість, висока методичність, вимогливість, вміння цікаво викласти навчальний матеріал, активізувати учнів. Використовуючи також багатий арсенал методичних прийомів при подачі навчального матеріалу, викладач в такому стилі прагне активізувати дітей не зовнішньою розважальною атмосферою, а особливостями самого предмета. Орієнтуючись як на результати, так і на процес навчання, викладач адекватно планує навчально-виховний процес, поетапно відпрацьовує весь навчальний матеріал. Цей стиль діяльності відрізняють висока оперативність, деяке переважання інтуїтивності над рефлексивністю. В результаті у студентів міцні знання поєднуються з високою пізнавальною активністю і сформованими навичками вивчення предмету. Проте прибічникам даного стилю властиві і деякі недоліки: дещо завищена самооцінка, деяка демонстративність, підвищена чутливість, що обумовлює зайву залежність від ситуації на уроці, настрої і підготовленості учнів.

Рекомендується не виправляти відразу неправильні відповіді, а шляхом численних уточнень, доповнень, підказок намагатися, щоб опитуваний виправив і детально оформив свою відповідь. Власні формулювання пропонувати лише тоді, коли це дійсно необхідно. По можливості намагатися проявляти більше стриманості.

На рівні динамічних характеристик викладачів емоційних стилів діяльності відрізняє підвищена чутливість, що являється, з одного боку, причиною їх вираженої залежності від ситуації на лекції чи семінарі, частого прояву особистої тривожності, з іншого боку - чуйності, передбачливості. Для них характерні гнучкість, імпульсивність. Викладачі поміркованих стилів відрізняються від їх емоційних колег пониженою чутливістю, що обумовлює їх меншу залежність від ситуації на парі, відсутність демонстративності, самомилування. Для них характерні обережність, традиційність.

Змістовні характеристики міркувальних стилів такі.

Міркувально-імпровізаційний стиль (МІС). Викладач має такі якості: високий рівень знань, контактність, передбачливість, вимогливість, уміння ясно і чітко викласти навчальний матеріал, уважне відношення до рівня знань усіх студентів, об'єктивна самооцінка, стриманість. Для викладача характерні орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування навчально-виховного процесу, оперативність, поєднання інтуїтивності і рефлексивності. В той же час, на відміну від тих, хто застосовує емоційний стиль, викладачі МІС вважають за краще впливати на учнів непрямим шляхом (за допомогою підказок, уточнень), даючи можливість тим студентам що відповідають, послідовно та якісно оформити відповідь. В результаті у студентів інтерес до предмету що вивчається, поєднується з міцними знаннями і сформованими навичками вивчення.

Проте в порівнянні з вищеописаними емоційними стилями цей стиль діяльності педагога відрізняється меншою винахідливістю у варіюванні методів навчання, він не завжди супроводжується високим темпом роботи, колективними обговореннями. Часто спостерігається недостатня увага до постійної підтримки дисципліни на уроці. Зазвичай викладач багато часу відводить відповіді кожного студента на семінарському занятті, вимагає, щоб він ретельно сформулював свою відповідь, об'єктивно оцінює його, що підвищує ефективність діяльності педагога. В той же час подібна манера ведення опитування обумовлює деяке уповільнення темпу пари. Цей недолік можна компенсувати, ширше варіюючи різноманітні методи роботи.

Рекомендується частіше практикувати колективні обговорення, проявляти більше винахідливості в підборі захоплюючих тем вивчення, проявляти більше нетерпимості до порушень дисципліни на занятті. Відразу і суворо вимагати тиші на парі, і тоді викладачу не доведеться робити багато дисциплінарних зауважень.

Міркувально-методичний стиль (ММС). Прихильник цього стилю має такі переваги: високу методичність, уважне відношення до рівня знань усіх учнів,

високу вимогливість. Орієнтуючись переважно на результати навчання і адекватно плануючи навчально-виховний процес, педагог проявляє консервативність у використанні засобів і способів педагогічної діяльності.

Проте діяльність такого викладача характеризують і певні недоліки: невміння постійно підтримувати у студентів інтерес до предмету що вивчається, перевага репродуктивної, а не продуктивної діяльності учнів, нестабільне емоційне відношення до них. Висока методичність поєднується з малим, стандартним набором використовуваних методів навчання, перевагою репродуктивної діяльності учнів, рідкісним проведенням колективних обговорень проблеми. Для користувача цього стилю характерна рефлексивність. Часто викладачі такого стилю користуються методом “порожнє судно”, за яким розум студента по суті порожній і потрібно, щоб його заповнив педагог-експерт. Критики цього традиційного підходу до навчання наполягають, що цей викладацький стиль старомодний і повинен бути оновленим для різноманітних потреб студентів у XXI ст.

В результаті у студентів сформовані навички вивчення і міцні знання поєднуються з частою відсутністю інтересу до предмету що вивчається. Перебування на лекціях такого викладача для багатьох з них втомлює і не завжди цікаве. Нерідко на занятті відсутній сприятливий психологічний клімат. Рекомендується ширше застосовувати заохочення хороших відповідей, менш різко засуджувати погані. Адже від емоційного стану ваших студентів залежать і результати навчання.

Викладач повинен постаратися розширити свій арсенал методичних прийомів, ширше варіювати різноманітні форми зайняття. Якщо викладач використовуватимете тільки їх, його студенти втратять інтерес до предмету.

А.К. Маркова доходить висновку, що для результативності педагогічної діяльності найбільш ефективними є проміжні стилі. Викладачі цих стилів досягають високих результатів, але в той же час формують в учнів стійкі навички вивчення матеріалу, збуджують інтерес до предмету що викладається [3]. У викладачів ЕІС, які орієнтуються переважно на процес навчання,

присутній стійкий інтерес до предмету, який, проте, поєднується з недостатньо однорідним рівнем знань, слабо сформованими навичками викладання. Недосвідчені викладачі ММС орієнтуються переважно на результати навчання, відрізняються міцними знаннями і сформованими навичками викладання з частою відсутністю інтересу до того предмету, що вивчається.

Класифікувати стилі викладання, обходячи психологічні типажі викладачів, можна і по іншому. Автору, в даному випадку, прийнятні інші можливі моделі стилів викладання, зрозуміліші йому та широкому загалу.

Професор Ерік Гілл серед навчальних стилів виділяє п'ять основних стратегій, які викладачі використовують на заняттях, а також переваги та потенційні пастки кожного відповідного стилю [4].

Авторитет, або лекційний стиль. Авторитетна модель вчителя-центриста і часто визначається довгими лекційними заняттями або одностороннім викладом матеріалу. Переваги: Цей стиль прийнятний для певних навчальних дисциплін і для аудиторії з великими групами студентів. Очікується, що студенти записують чи обробляють інформацію.

Чистий лекційний стиль найбільш прийнятний для дисциплін, подібних до історії. Це робить необхідним запам'ятовування ключових фактів, дат, імен, і т.п. Недоліки: Досить мало, або немає взаємодії з викладачем.

Демонстрант, або стиль наставника. Зберігається роль формального авторитету, дозволяючи викладачам продемонструвати їх компетентність та майстерність, показуючи студентам, що їм необхідно знати. Недоліки: Цей стиль дає можливість викладачам об'єднати різноманітність форматів, у тому числі лекції, мультимедійні засоби і наочний матеріал. Переваги: Хоча цей стиль підходить для викладання математики, музики, фізкультури, мистецтва, часто стає важко зрозуміти індивідуальні потреби кожного студента у великих групах.

Помічник, або стиль активності. Помічник стимулює студентів до самонавчання, допомагає студентам розвивати критичні навички думати і зберігати знання, що призводить до самовираження. Переваги: Цей стиль навчає студентів ставити питання і допомагає розвивати навички, щоб знайти відповіді і

рішення через дослідження. Ідеально підходить для викладання природничих і подібних предметів. Недоліки: “Викладач викликав”, щоб взаємодіяти із студентами і спонукати їх у напрямі відкриття замість читання на лекції фактів і випробування знань через запам'ятовування.

Делегат, або груповий стиль. Делегаторський стиль - найкраще задоволення вимог навчального плану, що вимагає лабораторні роботи, наприклад з хімії та біології, чи теми що потребують двостороннього зв'язку, подібно дебатам чи творчій праці. Переваги: Викладач представляється в ролі спостерігача, який надихає студентів, працюючи з ними в тандемі у напрямку спільних цілей. Недоліки: Цей стиль іноді критикується як новомодний і викладач тут виступає лише як консультант замість традиційної авторитетної фігури.

Гібрид, або змішаний стиль. Характеризується інтегральним підходом до навчання, це поєднує інтереси викладача і студентів, відповідні для навчального плану методи. Переваги: Досягається шляхом об'єднання декількох викладацьких стилів, що надає можливість учителям підлаштуватися до студентських потреб і відповідного предмета. Недоліки: Гібридний стиль викликає ризик використання занадто багато методичних прийомів до студентів, спонукаючи педагогів занадто "розкидатися" і розбавляти викладання матеріалу. Оскільки викладачі мають стилі, що чітко відображають їх як особистостей (як показано вище), гібридний стиль може стати справжнім випробуванням для педагога.

Хоча це - не робота викладача, щоб розважати студентів, він повинен притягнути їх інтерес до навчального процесу. Вибираючи стиль, який звертається до потреб різноманітних студентів на різних навчальних рівнях, все розпочинається з особистої оцінки себе - сильних і слабких сторін викладача. Оскільки він розвиває свої викладацькі стилі і об'єднує їх з ефективними методами управління аудиторією, педагог дізнається, що працює краще всього для його студентів і навчального плану.

Хоча запропоновано п'ять основних стилів, професор Ерік Гілл доходить висновку, що на сьогодні ідеального викладацького стилю не існує. Ефективним він вважає, (як і психологи, що досліджували цю проблему) застосування викладачем більше гібридного підходу, який змішує стилі, але з домінуванням найкращого з них.

Який викладацький стиль вважати найефективнішим? Це питання часто собі ставлять викладачі, оскільки успішне викладання впливає на їх кар'єру і випадкова пауза уздовж шляху кидає тінь на результат роботи. Якщо навіть викладач надає перевагу якомусь одному стилю над іншим, він повинен знайти стиль, що працює краще всього на його студентів. Д. Пойа, відомий угорський, швейцарський і американський математик колись сказав: "Хороших методів існує рівно стільки, скільки існує хороших вчителів" [1].

Автор даної статті вважає, що який стиль доречніший для аудиторії - вирішує сам викладач. Сучасні методи навчання вимагають різні види педагогів - від організатора/аналітика до консультанта/посередника. Найприйнятнішим стане індивідуальний стиль, який може варіювати від групи до групи. Та головне, викладач як особистість має бути, перш за все, креативний, цікавий, евристичний, об'єктивний. Лише творчо активна особистість може виховати творчо активну людину, яка успішно адаптуватиметься до змінних умов сучасного життя.

Тому сучасний викладач, в широкому сенсі, має бути універсальним. Це поняття дуже активно використовують і застосовують успішно наші колеги за кордоном. Навчальні програми університетів пропонують студентам новий рівень автономії, відображаючи пошану до особистих поглядів і переконань. Результатом цього є інтерактивний стиль викладання, що заохочує розвиток у студентів самодостатності і незалежного мислення [5].

Хоча технології йдуть попереду і суспільству нав'язується думка, що вони можуть повністю замінити педагога, та чи можуть вони відчувати дійсні потреби учнів, їх індивідуальність та надати їм той цінний досвід, що вони будуть

пам'ятати завжди? Серед 10 трендів на 2015 рік у світі електронного навчання є гейміфікація, мобільне навчання та автоматизація [6].

Гейміфікація або “ігрофікація” основана на принципі використання ігрових моделей для побудови освітніх траєкторій. Простіше говорячи, змагання, симулятори і квести, замість лекцій, контрольних і домашніх завдань. Суть мобільного навчання полягає у можливості слухати онлайн-курси чи вирішувати тести у будь-якому місці через смартфон. ЮНЕСКО навіть опублікувала ґрунтовну доповідь про мобільне читання — як перспектива розвитку доступного навчання.

При автоматизації навчання тести та контрольні перевіряються самі собою з появою спеціальних сервісів на зразок Plickers, Kahoot або Quick key. Автоматизація також є частиною адаптивного навчання, адже завдання учневі підбирає не вчитель, а надрозумний алгоритм. Чи здатні освітні технології повністю замінити викладача — питання дискусійне і є темою для іншої статті, але одне безумовно, - педагоги повинні частіше застосовувати їх для поліпшення викладання в аудиторії.

Отже, немає кращого чи гіршого стилю викладання. На вибір стилю впливає індивідуальність педагога. За допомогою багатолітніх досліджень вчених всього світу можемо бачити переваги та недоліки кожного зі стилів, а при бажанні коригувати їх. Але перш за все — виправляються недоліки не у стилі викладання, а у самій особистості викладача. Яким потрібно бути педагогом? Це людина, яка володіє широким кругозором, знаннями з різних областей. Це упевнена в собі особистість.

При цьому викладач повинен бути доброзичливо налагоджений до світу який нас оточує і, звичайно до людини зі всіма її слабкостями. Такий викладач обов'язково знайде правильний тон, тему, ракурс в якому потрібно вести дане конкретне заняття. Він завжди буде цікавий своїм студентам, тому що студенти теж йому не байдужі та завжди буде відкритий до всього нового.

Список використаних джерел:

1. Викицитатник [Электронный ресурс]. - Режим доступа до тексту : <https://ru.wikiquote.org/>
2. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология. - СПб.: Питер, 2001. - Изд. 2-е. - 464 с. - (Серия «Учебник нового века»).
3. Маркова А.К. Психологические особенности индивидуального стиля деятельности учителя / А.К. Маркова, А.Я. Никонова // Вопросы психологии, 1987. - №5. - С. 40-48.
4. Gill, E. (2013) 5 Types of Effective Teaching Styles for 21st-century Classrooms. Concordia Online Education [online], 5 January 2013. Available from: <http://education.cu-portland.edu/blog/teaching-strategies/5-types-of-classroom-teaching-styles/> [Accessed 15 June 2015].
5. University of Amsterdam [Электронный ресурс] : Компания Агентство международного образования Инсайт. - Режим доступа до тексту : <http://www.i-l.ru/higher/university/192/>
6. Smith, D. Frank (2014) 10 Online Learning Trends to Watch in 2015 [#Infographic]. EdTech Insider [online], 12 December 2014. Available from: <http://www.edtechmagazine.com/higher/article/2014/12/10-online-learning-trends-watch-2015-infographic-0> [Accessed 15 June 2015].